

zarlık da Makberetü'l-Ma'lât diye meşhur oldu. Arapça kaynaklarda kelime bazan sonundaki "tâ" harfi düşürülerek yazılmış, Türkçe eserlerde de bazan bu şekliyle (معاد), bazan da sonundaki "elif" harfi "yâ"ya dönüştürülerek (معلى) imlâsı ile kaydedilmiş ve muhtemelen bundan dolayı Türkler kelimeyi "Muallâ" şeklinde okuyagelmışlerdir. Hz. Peygamber'in Mekke kabristanını göstererek, "Bu kabristan ne güzeldir!" demesi (*Müsned*, I, 367; *Fâkihî*, IV, 50), Hz. Hatice'nin burada medfun bulunması, ayrıca Medine'deki Bakî Mezarlığı'nın Türkler arasında "Cennetü'l-Bakî" olarak anılmasından dolayı Mekke'deki bu mezarlığa "Cennetü'l-Muallâ" denilmiş olmalıdır.

Hız. Hatice'nin Cennetü'l-Muallâ'daki kabrinin yeri 729 (1328-29) yılına kadar bilinmiyordu. Bu tarihte görülen bir rüya üzerine kabir yerinin tesbit edildiği ve üzerine bir türbe yapıldığı rivayet edilir. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman 950 (1543-44) yılında Hız. Hatice'nin kabrinin üstüne yüksek kubbeli bir türbe yaptırmış ve bir de türbedar görevlendirmiştir.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre Cennetü'l-Muallâ'da yetmiş beş adet kubbeli mezar, Hız. Peygamber'in dedesiyle amcasının kabirlerinde de kubbeli türbeler vardı. Ancak bunlar diğer türbeler gibi süslü değildi ve türbedarları da yoktu. Acem hacıları, Hız. Ali'nin babası Ebû

Tâlib'in kabrini ziyaret ederlerdi (*Seyahatnâme*, IX, 785-792).

Hız. Hatice'nin türbesinin 1296 (1879) yılında tamir edildiğini haber veren Eyüp Sabri Paşa, Mekke halkının her ay Cennetü'l-Muallâ'ya giderek hatim ve mevlid okuduğunu söyler (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I/2, s. 1074-1075).

1925 yılında Mekke Suûdîler'in eline geçtikten sonra Abdülazîz b. Suûd'un emriyle 1926'da Cennetü'l-Muallâ'daki bütün türbeler yıktırılmış ve mezar taşları kaldırılmıştır. Bugün de hiçbir türbe ve mezar taşının bulunmadığı Cennetü'l-Muallâ yine mezarlık olarak kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Müsned, I, 367; Ezrakî, *Aẖbârü Mekke* (Melhas), II, 125-126, 201, 209-213, 273; *Fâkihî, Aẖbârü Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, III, 99; IV, 50-61, 129-131, 179; Bekrî, *Mu'cem*, II, 477-478; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 225; Fâsî, *el-'İkdû's-şemîn*, I, 102-103, 105-106; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), III, 722; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 686, 785-792; *Mir'âtü'l-Haremeyn* (Mekke), I/1, s. 328; I/2, s. 1071-1117; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), II, 843-844, 1011; İrfan Yücel, *Hac Rehberi*, Ankara 1989, s. 216; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 50.

MUSTAFA FAYDA

CENTO

(bk. MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLÂTİ).

CER

Eskiden medrese talebelerinin üç aylarda dinî hizmetlerde bulunmak ve halkı aydınlatmak için kasaba ve köylere gitmelerini ifade eden bir tabir.

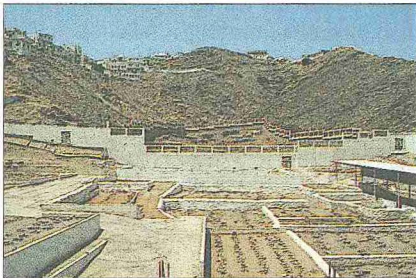
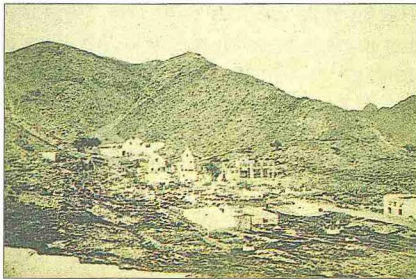
Sözlükte "çekmek, kendine doğru çekmek, celbetmek" anlamına gelen ve daha çok "cerre çıkmak" şeklinde kullanılan bu kelime, bir tabir ve uygulama olarak Osmanlılar'da başlangıçtan beri görülmektedir. Müderrisler ve yetmiş talebeler dokuz ay derslerle meşgul olduktan sonra üç aylarda ve özellikle ramazan ayında şehir, kasaba ve köylere giderek camilerde vaaz verir, Kur'an okur ve diğer din hizmetleriyle halkı irşad ederler, soruları cevaplandırır ve çocukların yetişmesine yardımcı olurlardı. *Kānunnâme-i Ehl-i Hıref*'te, "Mollalar ve diğer cerciler salı ve perşembe günlerinden başka günlerde dolaşamaz ve camilerde cer yapamazlar" (s. 94) denildiğine göre üç ayların dışında da cerre çıkıldığını anlaşılmaktadır.

Başlangıçta yetişmiş kimselerin şehir, kasaba ve köylere gitmesi olumlu sonuçlar vermiştir. Başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerdeki dinî ve kültürel gelişmeler halkın ayağına kadar götürülmüş, böylece en küçük yerleşim birimlerine ulaşma imkânı sağlanmıştır. Buna karşılık halk da kendilerine bu şekilde faydalı olanlara maddî yardımlarda bulunmak suretiyle iki zümre arasında samimi bir diyalog kurulmuştur. Genellikle fakir öğrenciler bir yıl zarfında halkın verdiği "cer akçesi" ve "zekât akçesi" ile geçinmek durumundaydılar. Cer halkın aydınlanması açısından olduğu kadar medreseliler için de bir uygulama niteliği taşıdığından çok faydalı olmuş, bu vesile ile medreseliler toplumun bilgi ve kültür düzeyini geliştirme, ihtiyaç ve eğilimlerini yakından tanıma imkânına kavuşmuştur.

Bu olumlu yanlarına karşılık tarihî kaynaklar cer olayının zaman içinde istismar edildiğini, birkaç âyet ve dua ezberleyen samimiyetsiz ve yeteneksiz bazı kimselerin halkın dinî duygularını kötüye kullanarak kendilerine çıkar sağladıklarını haber vermektedir. Özellikle bir tekkeye mensup olsun veya olmasın deriş kılıklı kimselerin köy ve kasabaları dolaşarak halktan cer akçesi topladıkları bilinmektedir. Bunun sonucunda medrese mollası yanında bir de "cer mollası" denilen asalak tip ortaya çıkmıştır. Neticede işin gerçeğini bilmeyenlerle bazı kötü niyetli kimseler bunların şahsında medreseyi ve mollayı eleştirme imkânını elde etmişlerdir. Zamanla cerci ve bunun mübalağa kipi olan cerrâr kelimeleri bir misyonu ifade eden tabir olmaktan çok tahkir ve tezyif anlamında kullanılmıştır. Nitekim bir yeniçeri olan şair Taşlıcalı Yahyâ Bey, rakibi şair Bâkî'yi hicvederken kendisinin "cenkte cerî", Bâkî'nin ise "cerde cerî" olduğunu söyler. Rûhî-i Bağdâdî de bir şiirinde, "Cerrâr diyü vermez sana Tanrı selâmın" diyerek yakındığına göre bu işi kendisine meslek edinenlerin her dönemde toplum tarafından dışlandıkları anlaşılmaktadır.

Özellikle medreselerin bozulduğu XIX ve XX. yüzyıllara gelindiğinde ilgisiz ve yeteneksiz pek çok kimsenin medreseye kaydolması sonucunda hoca ve bilhassa talebe seviyesinde önemli bir düşüş olduğu gözlenmektedir. Bu yüzden ramazanda kasaba ve köylere irşad göreviyle giden mollalar kendilerinden bekleneni verememiş, bu husus halkın şikâ-

Cennetü'l-Muallâ'nın XIX. yüzyıl sonunda ve günümüzdeki durumu (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.744)

yetine yol açmış ve devletin birtakım önlemler alması istenmiştir. XIX. yüzyıl sonlarında mekteplerin ıslahı sırasında cerre çıkmak usulü de kaldırılmak istenmiştir. Nitekim Cevdet Efendi (Paşa) Darülmualimîn müdürlüğü sırasında yaptığı köklü ıslahat sırasında talebe tahsisatını artırıp mektebe kabul ve imtihan usullerini düzenlerken talebenin ders zamanını yarı yarıya azaltan cerre çıkmak usulünü de kaldırmıştır. Ayrıca medreselerin ıslahı ve itibarının yeniden sağlanması konusunda yazılan makalelerde cer uygulamasına da temas edildiği görülür. Bu arada İslâmî bilgileri öğretmek gayesiyle kasaba ve köylere giden bu kişilerin iyi örnek olmaları beklenirken halkı büsbütün dinden soğutacak tutum ve davranışlarda bulundukları belirtilmiştir. Bundan dolayı meşihat makamının bu hususta bir düzenleme yapması, sıkı tedbirler alması, hatta mümkünse onur kırıcı sayılabilecek bu âdeti tamamen kaldırması bile istenmiştir.

Cer Cumhuriyet döneminde de kısmen devam etmiş, ancak okullardan yetişen din görevlilerinin şehir, kasaba ve köylere resmen tayini sonucunda bu uygulama tarihe karışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, III, nr. 411; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 125; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 554; Uluçay, XVII. Asırda Saruhan, s. 24-25; Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, İstanbul 1965, s. 201, 203; *Kanun-nâme-i Ehl-i Hıref* (haz. Abdullah Uysal), Ankara 1982, s. 94; Edhem Ruhi, "Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye", *SR*, X/248 (1331), s. 230-232; Ali Söylemezoğlu, "Cevdet Paşa", *İA*, III, 115; Pakalın, I, 279-280, 283; R. Ekrem Koçu, "Cer", *İst.A*, VII, 3495-3496.

MEHMET İPŞİRLİ

CERÂCİME

(الجراجمة)

Toros ve Amanos dağlarında yaşayan ve Bizans İmparatorluğu'na asker olarak hizmet veren hristiyan bir topluluk.

Cerâcime cürçümânî kelimesinin çoğuludur. Amanos dağının Karadağ tepesinde kurulmuş olan Cürçüme şehrinde yaşayan halka müslüman Araplar Cürçümânî, Bizanslılar ise Mardaites (Merdeîler) derlerdi. Bazı kaynaklarda yanlış olarak Cürâcime ve Harâcime şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Cerâcime'nin bir kısmı da Kuzey Suriye'nin bazı müstahkem mevkiileriyle Antakya civarında yerleşmişti. Etnik menşeleri bilinmeyen

ve Bizans Devleti'ne karşı yarı bağımsız bir topluluk olan Cerâcime, İslâm-Bizans sınırı boyunca, bir Bizans tarihçisinin ifadesiyle, Anadolu'nun savunmasında "tunçtan bir duvar" teşkil ediyordu. Cerâcime'nin, ilk fetihler sırasında İslâm ordularının Suriye'nin kuzey taraflarına doğru ilerleyişinin durdurulmasında Bizans'ın sınır muhafızı olarak önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Bizans kaynaklarında Cerâcime'ye "âsi, dinsiz, eşkiya" anlamında Mardaites denilmektedir. Yağma ve savaşlarla geçimlerini sağlayan ve yarı göçebe hayatı yaşayan bu hristiyan zümreler dindar bir topluluk değildi. Honigmann onları, Amanoslar'da oturan hristiyan çapulcu kavim olarak tanıtırken Runciman bu zümrelerin Araplar'la dinleri için değil gururları ve vahşi bağımsızlık duyguları için savaştıklarını söyler.

Hız. Ömer zamanında Ebû Ubeyde b. Cerrâh Antakya'yı fethedince Cerâcime korkup Bizans'a sığınmayı düşündü. Ancak müslümanlar bu durumu farketmedikleri için onlara dokunmadılar. Antakya halkı müslümanlarla yapılan antlaşmayı bozup ihanet edince Suriye Valisi Ebû Ubeyde şehri ikinci defa fethetmek üzere Habîb b. Mesleme el-Fihri kumandasında yeni bir ordu daha gönderdi. Şehri fetheden Habîb b. Mesleme Cürçüme şehri üzerine yürüdü; Cerâcime barış istemek zorunda kaldı. Yapılan antlaşmaya göre Cerâcime gerektiğinde asker vermeyi, Amanos dağı ile Suriye'ye giriş çıkış noktalarına hâkim geçitlerdeki küçük kalelerde bulunduraçağı kuvvetlerle müslümanlara bilgi vermek ve casusluk yapmak suretiyle yardımcı olmayı kabul etti. Buna karşılık bu zümreler cizye vergisinden muaf tutuldular; ayrıca müslümanlarla birlikte katılacakları savaşlarda öldürecekleri kimselerin üzerlerindeki eşya da kendilerine bırakılacaktı. Bu arada Cerâcime'nin yaşadığı köy ve şehirlerde bulunan tacirlerle diğer zümreler de bu antlaşmaya dahil edildiler.

Ancak bu antlaşmaya rağmen Cerâcime, kendilerine kim daha fazla para verirse onun hesabına çalışıyor, bazan Bizans, bazan da İslâm devleti lehine faaliyet gösteriyordu. Dağlık bölgelerde yaşadıkları için bu zümreler kolay kolay itaat altına alınamıyordu. Hatta bazı Bizans tarihçileri, İslâm ordularının Toroslar'ı geçip Anadolu içlerine ve İstanbul'a doğru ilerlemesinin durdurulmasında en önemli âmil olarak Cerâcime'nin fa-

aliyetlerini gösterirler. Bizans kaynaklarında yer alan bir rivayete göre, Muâviye zamanında (yaklaşık 46 [666] yılında) Bizans'ın teşviki ve birkaç süvari birliğinin desteğiyle harekete geçen Cerâcime Filistin'e kadar ilerleyerek belli başlı stratejik noktaları ele geçirmiş, müslüman idaresinden memnun olmayan bazı gayri müslim zümrelerle esirler de kendilerine katılmışlardı. Muâviye bu tehlikeli hareketi durdurmak için Cerâcime'yi teşvik ve tahrik eden Bizans imparatorunun istediği yıllık 3000 dinar ile elli at vermeyi ve 8000 esiri serbest bırakmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.

Fakat Bizans kaynaklarının bu haberi İslâm kaynaklarında zikredilmemektedir. Nitekim J. Wellhausen, bu antlaşmanın Abdülmelik b. Mervân devrindeki antlaşma ile karıştırılmış olduğunu ileri sürer. Belâzûri ise Abdülmelik b. Mervân döneminde Cerâcime'ye ait gelişmeleri anlatırken, Abdülmelik'in Iraklılar'la savaştığı sırada Bizanslılar'la bir antlaşma yapan Muâviye'nin siyasetini takip ettiğini söyler (*Fütûh*, s. 189-190). Ancak Belâzûri bu hadiseyi Bizans kaynaklarından daha önceki bir devreye, onun Hz. Ali ile mücadele zamanına ait gösterir. Nitekim Halîfe b. Hayyât, Muâviye'nin Bizans ile 41 (661) yılında bir antlaşma yaptığını zikreder (*et-Târîh*, I, 236).

Cerâcime Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705), Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'deki hilâfet iddiası ve Amr b. Saîd el-Eşdak'ın Dimâşk'taki isyanı sırasında 69-70 (688-689) yıllarında yeniden ortaya çıktı. Bizans İmparatoru II. Iustinianos bu karışıklıklardan faydalanarak Cerâcime'yi Suriye'ye saldırmaya teşvik etti, onlara silâh ve asker verdi. Bu saldırı sonucunda Bizanslı askerlerle Cerâcime Filistin'e kadar ilerlemişlerdir. Zor durumda kalan Abdülmelik, Muâviye'ninkinden çok daha ağır şartlarla yeni bir antlaşma yapmaya mecbur oldu.

Velîd b. Abdülmelik zamanında (705-715) Cerâcime'nin Bizans ile yeniden iş birliği yaptığının duyulması üzerine Mesleme b. Abdülmelik b. Mervân bir ordu ile onların üzerine gönderildi ve Amanos bölgesi kesin olarak müslümanların eline geçti. Anadolu'ya kaçan Cerâcime Bizans İmparatoru II. Iustinianos tarafından Antalya ve çevresine yerleştirildi. Aynı zamanda denizci olan bu zümreler korsanlık yaparak sahillerdeki İslâm topraklarına ve Akdeniz'deki gemilere saldırılar düzenliyorlardı. Bunlardan İslâm devleti hâkimiyeti altında yaşamayı ka-